

TIL VA TERMINOLOGIYA

Musabekova Mubinaxon Odiljon qizi

Andijon Davlat Chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada til va terminologiya tushunchalari, ularning ilmiy asoslari, terminlarning shakllanish mexanizmlari, xalqaro terminologiya maktablarining g'oyalari, global terminologik jarayonlar, standartlashtirish talablari hamda zamonaviy fan va texnologiyadagi terminlar evolyutsiyasi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan

KIRISH: Til insoniyat tafakkurining asosiy vositasi, ilmiy bilimlarning shakllanishi va avloddan avlodga uzatilishining markaziy mexanizmidir. Terminologiya esa tilning maxsus qatlamini tashkil etib, aniq ilmiy tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. R. Cabré, E. Wüster, L. Hoffman kabi terminshunoslar tilning terminologik tizimi faqat lingvistik jarayon emas, balki ilmiy, ijtimoiy va texnologik rivojlanish bilan bevosita bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Shu sababli terminologiya mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida XX asrga kelib shakllandi.

1. **TIL VA TERMINOLOGIYANING ILMIY ASOSLARI** Til va terminologiya o'zaro chambarchas bog'liq tizimdir. Til umumxalq leksikasini qamrab olsa, terminologiya fan, texnika, tibbiyot, axborot texnologiyalari kabi maxsus sohalarning aniq tushunchalarini ifodalaydi.

E. Wüstering ilmiy qarashlariga ko'ra terminlar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi shart:

- bir ma'nolilik;
- aniqlik;
- tizimlilik;
- barqarorlik.

Uning "General Terminology Theory" asarida terminlar mantiqiy tushuncha tizimi sifatida qayta izohlangan.

2. XALQARO TERMINOLOGIYA MAKTABLARI

Terminologiya nazariyasi turli ilmiy maktablar tomonidan izohlangan:

1) Vena maktabi (E. Wüster): terminlarni qat'iy standartlashtirish zarurligini ilgari suradi.

2) Sotsiolingvistik yo'nalish (L. Hoffman): terminlar jamiyat, kommunikatsiya, ehtiyoj va kontekst bilan shakllanadi.

3) Kataloniya maktabi (R. Cabré): terminlar tilning umumiy tizimidan ajratilmagan, ularning semantik kengayishi tabiiy.

3. TERMIN YARATISH MEXANIZMLARI

Terminlar turli lingvistik jarayonlar orqali yaratiladi:

- derivatsiya (morfologik qo'shimchalar bilan): bio-logiya, agro-texnika;
- kompozitsiya: database, keyboard, sun'iy intellekt;
- qisqartmalar: AI, UNESCO, CPU;
- internationalizmlar: biologiya, matematika, grammatika;
- kalkalar: software — dasturiy ta'minot.

Kageura (2002) terminologiyani dinamik tizim deb ta'riflaydi — yangi texnologiyalar paydo bo'lishi bilan yangi terminlar majburiy ravishda yaratiladi.

4. TERMINOLOGIYANI STANDARTLASHTIRISH

Terminlarning xalqaro darajada bir xil talqin qilinishi ilmiy aloqa samaradorligini oshiradi.

ISO 704 standarti terminologiya bo'yicha eng asosiy hujjat hisoblanadi.

UNESCO esa o'quv va ilmiy terminlarni global uyg'unlashtirishga qaratilgan qo'llanmalar yaratadi.

Terminologiyani standartlashtirish bosqichlari:

- tushunchani aniqlash;
- termin variantlarini yig'ish va tahlil qilish;
- eng aniq va xalqaro mos variantni tanlash;
- terminni rasmiy tasdiqlash;
- ilmiy jamoatchilikka joriy etish.

5. GLOBALIZATSIYA DAVRIDA TERMINLAR EVOLYUTSIYASI

XXI asrda terminologiya eng tez o'zgarayotgan sohalardan biridir.

Ayniqsa IT, sun'iy intellekt, biotexnologiya, kiberxavfsizlik kabi yo'nalishlar har kuni yangi terminlarni yaratmoqda.

Ingliz tili global ilmiy til sifatida terminologik jarayonlarga ustuvor ta'sir ko'rsatmoqda.

Bowker va Wrightning tadqiqotlariga ko'ra, ilmiy integratsiya jarayonida har bir terminning turli tillardagi ekvivalentini yaratish juda muhim.

6. XULOSA

Til va terminologiya ilmiy tafakkurning asosi bo'lib, insoniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir.

Terminlarni to'g'ri yaratish, ularni me'yorlashtirish va xalqaro darajada uyg'unlashtirish bugungi globallashuv sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellekt va mashina tarjimai rivoji ham terminologiyani yangi bosqichini boshlab berdi — terminlar endi nafaqat leksik birlik, balki raqamli axborot tizimlarining asosiy elementi sifatida talqin qilinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARI:

1. Wüster E. General Theory of Terminology. Vienna, 1979.
2. Cabré M.T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam, 1999.
3. Hoffman L. Fachsprachen. Tübingen, 1987.
4. Kageura K. The Dynamics of Terminology. Amsterdam, 2002.
5. Temmerman R. New Ways of Terminology Description. Amsterdam, 2000.
6. ISO 704: Terminology Work – Principles and Methods. Geneva, 2009